

7. Кудинов О. Реформа местного самоуправления Временного правительства России в 1917 г. : [Электронный ресурс] / О. Кудинов. – Режим доступа : <http://emsu.ru>.
8. Там же.
9. Зарубин А.Г., Зарубин В.Г. Указ. соч. – С. 100, 104.
10. Государственный архив в Автономной Республике Крым (далее – ГААРК). - Ф. Р-1694. - Оп. 1. - Д. 31. - Л. 109.
11. Зарубин А. Г. Указ. соч. – С. 100; ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 31. – Л. 129; Комитеты общественных организаций изначально формировались как демократическая опора власти комиссаров, заменивших губернаторов, и должны были выступать в качестве известного противовеса власти Советов : [Электронный ресурс] // История государства и права России / отв. ред. С. А. Чибиряев. – М., 1998. – Режим доступа : <http://bestboy.narod.ru>).
12. ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 31. – Л. 22.
13. ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 31. – Л. 34.
14. ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 31. – Л. 40.
15. ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 31. – Л. 42 об.
16. ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 2. – Л. 20.
17. ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 2. – Л. 21.
18. Деникин А. И. Указ. соч. – С. 175.
19. Крым: прошлое и настоящее / отв. ред.: С. Г. Агаджанов, А. Н. Сахаров; Ин-т истории СССР АН СССР. – М. : Мысль, 1988. – С. 56.
20. ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 31. – Л. 297-297 об.
21. ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 31. – Л. 342-342 об.
22. Надинский П. Н. Указ соч. – С. 32.
23. ГААРК. – Ф. 27. – Оп. 1. – Д. 13294. – Л. 1 об.
24. ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 31. – Л. 143-146.
25. Деникин А. И. Указ. соч. – С. 133.
26. ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 41. – Л. 4-4 об.
27. ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 41. – Л. 16-17.
28. ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 41. – Л. 46.
29. Филимонов С. Б. Хранители исторической памяти Крыма: О наследии Таврической ученой архивной комиссии и Таврического общества истории, археологии и этнографии (1887-1931) / С. Б. Филимонов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Симферополь : ЧерноморПРЕСС, 2004. – С. 13.
30. ГААРК. – Ф. Р-1694. – Оп. 1. – Д. 32. – Л. 124-125.
31. Оболенский В. А. Крым в 1917-1920-е годы / В. А. Оболенский; предисл., подг. текста В. В. Лаврова; коммент. А. В. Мальгина // Крымский Архив. – 1994. – № 1. – С. 60.

Сидорович Є.С.

УДК 04(477.7) "18/19".3036.7

**ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ НАЦІЇ
НА ТЕРИТОРІЇ НОВОРОСІЙСЬКОГО КРАЮ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.
(за матеріалами Державного архіву Одеської області)**

Російська імперія першої половини ХІХ ст. була багатонаціональною державою, що позначилося на її економічному розвитку. Залучення іноземців до господарського становлення, наприклад, південних губерній сучасної України приводило до більш інтенсивного освоєння регіону. На ряду з іншими національними групами (німцями, болгарами, греками, поляками) до Новоросійського краю переселяються французькі майстри, спеціалісти, промисловці та аграрії. Відомі науковці звертали увагу на економічну діяльність деяких відомих французів в господарстві півдня України, надаючи лише фрагментарну інформацію щодо західноєвропейських переселенців в економічному житті краю [2,3, 38, 39]. Матеріали архівосховищ дозволяють конкретизувати та доповнити наробітки вчених.

В публікації проводиться аналіз архівних документів Державного архіву Одеської області (далі – ДАОО). Виокремлюються в роботі основні фонди – № 1 (Управління Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора), № 2 (Канцелярія Одеського градоначальника), № 4 Одеська міська дума та № 6 Опікунський комітет про іноземних поселенців Південного краю Росії [1]. Автор проводив аналіз архівних джерел Державного архіву Херсонської області в іншій публікації, де значний пласт документів переважно стосувався великих землеволодінь французьких дворян в Таврійській губернії, хоча також були присутні деякі відомості щодо торгового співробітництва Франції та Росії через чорноморський регіон наприкінці ХVІІІ ст. [35]. В даному дослідженні проводиться аналіз джерел іншого архівосховища, де представлена інформація стосовно торгової, підприємницької та сільськогосподарської діяльності, що є продовженням та доповненням наробіток попередньої статті [1].

Перше французьке проникнення позначилося в комерційній сфері Новоросійського краю. Взагалі, налагодження торгових відносин між обома державами починається ще в другій половині ХVІІІ ст., що знайшло своє відображення в підписанні комерційного трактату в 1787 році [38, 39]. Але з початком революції у Франції 1789 року товарообіг через чорноморські порти був зупинений. Тільки в 1801 році був

відновлений Трактат про дружбу, торгівлю та мореплавання, що дало поштовх до переселення та діяльності негоціантів у Новоросії в першій половині XIX ст. [4].

Архівні документи ДАОО конкретизують цей факт. Відомий негоціант, барон Сен-Жозеф Антуан ще наприкінці XVIII - початку XIX ст. проводив свої комерційні операції через Херсон. В джерелах вище згаданого архіву зберігається документ, який стосується його будинку в цьому місті. Ця будівля в 1789 році була продана купцем за 10 тисяч рублів тодішньому Новоросійському генерал-губернатору, князю Григорію Олександровичу Потьомкіну [25]. У першій половині XIX ст. збільшується кількість французьких негоціантів. В списках Одеських купців, які офіційно діяли на півдні України в 1814-1820 роках значилися: Карл Декарро, Петро Лоде, Іван Рено, Карл Сікард, Рудьє та Арно [36]. В іншому документі йдеться про діяльність купця Петра Ваньї, який приїхав на південь України в 1839 року для ведення торгових операцій [5]. Купець Карл Кортъє почав перевозити російську продукцію до Франції з чорноморських портів в 1844 рік [13].

У списку пасажирів, які прибули на південь України в 1846 році значилися французькі торговці: Кленсект Шарнантьє, Марен Мюре, Отмар Улиси та інші. Їх мета переїзду була налагодження комерційних відносин між Францією та Росією [34]. В 1850 році до Одеси приїжджають два негоціанти Жорж Лефебр та Ілля Фoa, останній почав налагоджувати економічні операції в Новоросійському краї ще з 1820 року [7].

Російський уряд, вбачаючи в Новоросійському краї центр південно-західної міжнародної комерції, вводить низку заходів для поліпшення товарообігу між царською та королівською державами. Архівні джерела конкретизують інформацію стосовно сприятливої політики російської влади. Так, в 1817 році було створено порто-франко в Одесі, що призвело до збільшення закордонних комерційних операцій на півдні України [11]. В 1846 році владою було підведено підсумки діяльності цієї установи і опублікований документ стосовно цього, який зберігається в Державному архіві Одеської області. В ньому йдеться: «... Именно в Одессе подтвердил положительно то, что ожидали 30 лет тому назад при учреждении Одесского порто-франко и что мы в том постоянно в других Европейских государств, где подобная учреждая существуют в большими выгодами... более возвысится и мы потеряем вовсе то важное влияние на торговлю Европы, какое имеет ныне Одесса...» [23, арк. 3-4].

Уряд царської держави, уважно слідкуючи за економічною діяльністю французів, видає низку указів, що обмежували їх спроможність вивозити деякі товари з південних губерній. Так, згідно указу Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора Михайла Семеновича Воронцова від 1828 року забороняється вивозити хліб за кордон, в тому числі і до королівської держави [9]. Пізніше цей указ був відмінений і хлібна торгівля між Францією та Росією відновилася. Російський уряд навіть заборонив піднімати ціни на цю продукцію, яка відправлялася до королівства. Так, в доповіді Міністра Фінансів йшлося: «Получив от Российскаго Генеральнаго Консула в Мерселе, Эбелинга, обозрение хода торговли и мореплавания при Марсельском порте, из которого открываются успешных там обороты российского хлебной торговли в 1846 г., и благоприятное виды для оной в навигации нынешнего года...» [29, арк. 1]. Тобто, в першій половині XIX ст. негоціанти продовжують налагоджувати товарообіг між Францією та Росією, продовжуючи справу купця, барона Сен-Жозефа Антуана, який поклав початок комерційного співробітництва через чорноморські порти ще наприкінці XIX ст.

Значне місце в економічному розвитку в південних губерніях Російської імперії займали французькі дворяни, які були задіяні в господарському становленні південних губерній України в зазначений період. Одним з відомих промисловців був Вільгельмін Рув'є, який переселяється до Новоросійського краю на початку XIX століття [2,3]. Він отримав від російського уряду 25 тисяч десятин землі на острові Джарилгач Дніпровського повіту Таврійської губернії, де розводив овець іспанської породи [31]. 16 квітня 1820 року земля острова Тендра цього заможного дворянина перейшли у довічне володіння його дружини Клари Рув'є [27].

Економічною складова діяльності зазначених іноземних аристократів також проявлялася і в управлінні краєм, а саме, наприклад, призначенням на комерційні державні посади осіб, які позитивно впливали на розвиток регіону. Так, наприклад, в 1813 році головою комерційного суду міста Одеси був французький дворянин граф Карл Францевич Сент-Прі, який ще в 1816-1821 роки займав посаду Херсонського цивільного губернатора [30]. Новоросійський генерал-губернатор А.Е. де Рішельє видав призначення на ім'я підполковника Тройфе в 1814 році [8]. В 1846 році значився при Новоросійському та Бессарабському генерал-губернаторі М.С. Воронцову француз, колезький радник І. Рено [28]. Тобто, ці аристократи, управляючи краєм, в один з таких способів, приймали участь в економічному становленні Новоросії.

В зазначений період також була введена практика меценатства з боку французької аристократії, яка направлялася на економічний розвиток південних губерній України. Так, вищезгаданий француз 8 березня 1806 року пожертвував на потреби казначейства 3260 талерів, які були йому повернені російською владою в 1811 році [14]. Граф А.Ф. Ланжерон також приймав участь у меценатстві. Ним було надано 1144 рублів 11 копійок до Сімферопольського повітового казначейства для видобутку солі у Тачасинському озері (Кримський півострів) [26]. Цей француз також профінансував 2 березня 1811 року комісаріат Молдавської армії, виділивши тисячу рублів, що відомо з кореспонденції Міністерства юстиції та рапортів обер-прокурора Сенату [32].

В першій половині XIX ст. продовжують переселятися французькі аристократи. В архівних документах ДАХО виділяється прізвища цих дворян. Так, 20 грудня 1841 року графиня Розалія Мілон приїжджає до Новоросійського краю [18]. В 1842 році граф Пронь де ла Мезонфор стає підданим російської монархії [22]. Французька графиня Гаше володіла землями біля Феодосії, а в 1828 році ці землі перейшли у власність її брата Лефонтелло [24]. Отже, французькі аристократи привнесли свій внесок в економічний розвиток

Новоросійського краю, освоюючи та засновуючи маєтки, які були націлені на становлення аграрного сектору південно-західної Російської імперії.

В першій половині ХІХ ст. відбувається так зване «трудове» переселення французьких майстрів, промисловців і інших спеціалістів. Архівні матеріали Державного архіву Одеської області приводять прізвища деяких таких іноземців. В одному документі цього архівосховища, який датується 1833 роком значиться Матіас Гросс, що займався садівництвом в південних повітах Херсонської губернії [17]. В списках осіб, які знаходилися під наглядом місцевої поліції, за 1842 рік значилися: майстер Луї Тельберм, башмачник Луї Кампе, хлібороб Луї Констань, підмайстер Альфонс Шапелан, майстер Людвиг Ленгле, Виктор Глезан, Густав Дюрок та інші [33]. Серед французів, які прибули до Новоросії в 1844 році, виокремленні два спеціалісти – головний майстер Одеського заводу Адольф Герме та збройний майстер Карл Роберт [13]. В 1845 році переїжджає кравець Жан Бюфере до цього регіону [19].

В списку осіб, які приїхали до Одеського порту в 1846 році, міститься інформація стосовно діяльності в економічній сфері південного регіону садовника Андре Одду, механіка Франсуа Фушет, коваля Іван Шове, садовника Венсан Лейдет, фабриканта Луїдоли Равель, виноградаря Петро Пелісіє [34]. В іншому списку пасажирів, які прибули в 1850 році до чорноморського регіону, були виділені французькі майстри та спеціалісти: Жан Даго – був записаний до німецького кравецького цеху міста Одеси; кравець Петро Дерезе; винороб Іллера Кульє, який був виписаний для розведення виноградників на південному березі Криму. Також в цьому списку присутні француз Бєро, засновник трактиру в місті Одесі та підмайстер Боне Дерізе [7].

Суттєвою особливістю внутрішньої політики царського уряду щодо іноземців було контролювання їх діяльності як на всій території Російської імперії, так і в Новоросії. Французькі емігранти, перетинаючи кордон, на певний час потрапляли під нагляд місцевої поліції, а дворянам потрібно було підтвердити свою аристократичну приналежність. Так, в 1807 році унтер-офіцер Петро Россен де Камбу повинен був підтвердити своє французьке дворянське походження [6].

Уважний догляд за переселенцями давав місцевій владі можливість корегувати основні напрямлення їх діяльності у Новоросії. В першій половині ХІХ ст. видається низка документів, які стосувалися догляду за приїжджаючими французами. Так, в таємному донесенні поліції до Одеського градоначальника Олексія Іраклієвича Левшина від 31 вересня 1831 року значився І. Даньєн, який прибув для ведення комерційних операцій на півдні України [20]. Франсуа Лєноар в 1837 році, переселившись до Одеси році для пошуку роботи, потрапив під нагляд таємної канцелярії [16]. В 1845 році француз Сорона та неогоціанта Жанє Бюфере спіткала така ж доля [15, 19]. в 1846 році інший француз Луї Равель, «фабрикан разных рукоделий», також потрапив під нагляд [12]. Тобто, плідний догляд, за приїжджаючими французами, дозволяв контролювати їх діяльність в Новоросійському краї. І в свою чергу видання низки таємних документів царського уряду дозволяє автору більш докладно прослідкувати за характером переселення цих іноземців.

Архівні документи основних фондів Державного архів Одеської області конкретизують та доповнюють основні опубліковані наробітки вчених, які займалися або займаються даною тематикою. Джерела дозволяють також виділити певні напрями економічної діяльності французів на південно-західній частині Російської імперії:

- Комерційна діяльність неогоціантів через чорноморські порти
- Заселення та освоєвання земель Новоросійського краю французькими аристократами
- Участь державних урядовців французького походження в становленні регіону
- Безпосередня участь виділених іноземних спеціалістів в різних галузях господарства.

Отже, джерела зазначеного архівосховища наголошують на певний вплив в економічному розвитку півдня України французьких переселенців в першій половині ХІХ ст.

Джерела та література:

1. Анотований реєстр описів: Фонди дорадянського періоду: спеціальний довідник / автор-упоряд. В. Ю. Алексєєва; наук. ред.: Л. Г. Білоусова, Л. П. Дузь; ред. кол.: І. І. Ніточко (голова) та ін. – 2-е вид., доп. – Одеса : Астро-принт, 2008. – 296 с.
2. Дружинина Е. И. Южная Украина в 1800-1825 гг. / Е. И. Дружинина. – М. : Наука, 1970. – 385 с.
3. Дружинина Е. И. Южная Украина в период кризиса феодализма. 1825-1860 гг. / Е. И. Дружинина. – М. : Наука, 1981. – 216 с.
4. Мартенс Ф. Ф. Собрание Трактатов и конвенций заключенных Россией с иностранными державами / Ф. Ф. Мартенс. – СПб. : Тип. А. Бенкс, 1902. – Т. 13 : Трактаты с Францией. 1717-1807 гг. – 338 с.
5. О выдаче французскому Правительству тамошнего подданного Петра Ванье (1839 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 149. – Спр. 9. – 70 арк.
6. О дворянстве унтер-офисера Россен де ла Камбу (1807 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 218. – Спр. 5. – 4 арк.
7. О дозволеннии иностранным подданным въезда в Россию (1850 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 171. – Спр. 2. – 677 арк.
8. О засвидетельствовании Дюка де Ришелье формулярного и кондуктого списков и подполковника Тройфе (1814 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 218. – Спр. 7. – 6 арк.
9. О запрещении по высочайшему повелению вывоза хлеба за границу (1828 г.) // ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 78. – 28 арк.

10. О назначении генерала от инфантерии графа Ланжерона в должность Херсонского военного губернатора // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 218. – Спр. 13. – 3 арк.
11. О новой черте для Одесского порто-франко // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 4. – 30 арк.
12. О паспортах украденных в Константинополе у французского подданного Луи Равеля, выданных ему на следование в Одессу (1846 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 167. – Спр. 62. – 11 арк.
13. О пассажирах призывающих из заграницы (1844) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 154. – Спр. 1. – 293 арк.
14. О принятии от Дюка де Ришелье в казенное ведомство пожалованных ему льгот (1811 г.) // ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 15а. – 6 арк.
15. О разрешении французскому подданному Сорону возвратиться в Россию с учреждением за ним надзора (1845 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 166. – Спр. 51. – 3 арк.
16. О учинении надзора за французско-поданным Франсуа Леноар (1837 г.) // ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 71. – 9 арк.
17. О учреждении секретного надзора за французско-поданным Матиасом Гросс (1833 г.) // ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 38. – 14 арк.
18. О французской подданной графине Розалия Милон (1841 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 151. – Спр. 13. – 5 арк.
19. О французском подданном Жане Бюфере (1845 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 166. – Спр. 44. – 19 арк.
20. О французском подданом И. Даньене (1831 г.) // ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 8. – 5 арк.
21. О французском подданном – Лавале (1832 г.) // ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 2. – Спр. 12. – 12 арк.
22. О французском путешественнике Графе Проне де ла Мезонфоре (1842 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 152. – Спр. 15. – 19 арк.
23. Об Одесском порто-франко (1846 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 167. – Спр. 17. – 21 арк.
24. Опись дела канцелярии Новороссийского и Бессарабского генерал губернатора по Управлению Гражданской частью хранящиеся в Архиве Канцелярии Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора и предложен к уничтожению. По министерству иностранных дел // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 248. – Спр. 2245. – 9 арк.
25. Относительно купленного в Херсоне дома фельдмаршалом покойным князем Потемкиным французским негодантом Антуаном (1806 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 218. – Спр. 8. – 24 арк.
26. Переписка о вольной продаже соли внутри Крыма, о возвращению денег графу Ланжерону, внесенных им как недоимку за добытую соль у Тачасинского озера (1825-1826 гг.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 250. – Спр. 12. – 66 арк.
27. По жалобе коммерции советника Рувье на рыбных промышленников, записывающихся на остров Тендра (1822 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 219. – Спр. 2. – 36 арк.
28. По отзыву Г. Статс-Секретаря Таниева о действительных статских советниках Данец-Захарсневском и Загряжском и о коллежском советнике Рено (1846 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 167. – Спр. 108. – 29 арк.
29. По отзыву Министра Финансов об объявлении Высочайшая воли о невозвышение непомерно цен на хлеб закрепляемый для отпуска из Одессы за границу (1847) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 168. – Спр. 24. – 18 арк.
30. По просьбе отставного поручика Михайлова о должных ему графом Сент-При деньгах // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 248. – Спр. 3597. – 8 арк.
31. По прошению помещика полковника Куликовскаго об пожаловании ему под заселение крестьян и обзаведение овцеводства 11 десятин земли, здесь и об пожаловании земли коммерции советнику Рувье (1806 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 219. – Спр. 1. – 83 арк.
32. Рапорт обер-прокурора Сената и переписка министерства юстиций с Сенатом о возвращении 1000 рублей, взятых в долг графом Ланжероном в комиссариате Молдавской армии (1850) // ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 1449. – 9 арк.
33. С ведомостями о лицах состоящих под надзором полиции (1842 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 152. – Спр. 60. – 22 арк.
34. С ведомостями о пассажирах (1846 г.) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 167. – Спр. 1. – 512 арк.
35. Сидорович Є. С. Вплив французських переселенців на економічний розвиток Новоросійському краї в останній чверті XVIII – першій половині XIX століть / Є. С. Сидорович // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / НАН України; Ін-т історії України. – К. : Ін-т історії України, 2012. – № 20. – у друці.
36. Списки Одесских купцов и донесения таможенных застав о непродувающейся торговле через таможи Одесскими купцами (1823 г.) // ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 11. – Спр. 1. – 52 арк.
37. Формулярный список графа Ланжерона (1830) // ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 249. – Спр. 767. – 27 арк.
38. Черкасов П. П. Россия и Франция в XVIII в. Итоги и перспективы исследования / П. П. Черкасов // Новая и Новейшая история. – 1993. – № 3. – С. 58-74.
39. Черкасов П. П. Русско-французский торговый договор 1787 года / П. П. Черкасов // Россия и Франция: XVIII-XX века / отв. ред. П. П. Черкасов. – М., 2001. – Вып. 4. – 327 с.